

CONSIDERAȚII PE TEMATICA LANDSCAPE ARCHAEOLOGY ÎN NEOLITIC ȘI ENEOLITIC ÎN DEPRESIUNEA NEAMȚ-TOPOLIȚA¹

CONSIDERATION ON LANDSCAPE ARCHAEOLOGY ÎN NEOLITHIC AND ENEOLITHIC IN THE NEAMȚ-TOPOLIȚA DEPRESSION

CONSIDÉRATIONS SUR L'ARCHÉOLOGIE DU PAYSAGE AU NÉOLITHIQUE ET L'ÉNÉOLITHIQUE DANS LA DÉPRESSION NEAMT-TOPOLITA

Prof. drd. Traian ANTON²

Rezumat: Depresiunea Neamț-Topolița este considerată una din cele mai reprezentative subcarpatice din țară, cu o vatră de locuire clar delimitată, cu un relief neted între interfluvii și terase larg desfășurate de-a lungul văilor, cu depozite petrografice ce aparțin neogenului și cuaternarului. Landscape archaeology este în mod clar multidisciplinară și utilizată de arheologi, deoarece accentuează relațiile dintre cultura materială (artefacte) și mediul din jur sau pe modificarea antropică, culturală a peisajului și mediului natural. Peisajul geografic, cu caracteristicile sale, a fost întotdeauna înglobat în cercetările arheologice, însă a fost pus rar în concordanță cu activitățile cotidiene ale omului preistoric.

Cuvinte cheie: landscape archaeology, interdisciplinaritate, neo-eneolitic, arheozoologie, arheobotanică, paleoecologie.

Abstract: The Neamț-Topolița depression is considered one of the most representative sub-Carpathian in the country, with a clearly delimited hearth, with a smooth relief between interfluvies and terraces belonging to the Neogen and Quaternary. Landscape archaeology is clearly multidisciplinary and used by archaeologists, as it emphasises the relationships between material culture (artifacts) and the environment or on the anthropic cultural change of the landscape and the natural environment. The geographical landscape, with its characteristics, has always been incorporated into archaeological research, but has been brought into line with the daily activities of prehistoric man.

Keywords: landscape archaeology, interdisciplinarity, neo-eneolithic, archaeozoology, archaeobotany, paleoecology.

Résumé: La dépression Neamț-Topolița est considérée comme l'une des plus représentatives sous-Carpatiques du pays, avec un foyer clairement délimité, avec un relief lisse entre interfluvies et terrasses largement développé le long des vallées, avec des dépôts pétrographiques appartenant au Néogène et au Quaternaire. L'archéologie du paysage est clairement multidisciplinaire et utilisée par les archéologues, car elle met l'accent sur les relations entre la culture matérielle (artefacts) et l'environnement ou sur le changement anthropique et culturel du paysage et de l'environnement naturel.

¹ Lucrare științifică publicată cu sprijinul proiectului: “**DECIDE - Dezvoltare prin educație antreprenorială și cercetare inovativă doctorală și postdoctorală**”, Cod proiect POCU/380/6/13/125031, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capital Uman 2014 – 2020”

² Școala Doctorală de Științe Umane, Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava; profesor la Școala Gimnazială nr.1 Răucești, Neamț.

Le paysage géographique, avec ses caractéristiques, a toujours été intégré dans la recherche archéologique, mais a rarement été mis en concordance avec les activités quotidiennes de l'homme préhistorique.

Mots clés: *archéologie du paysage, interdisciplinarité, néo-énéolithique, archéozoologie, archéobotanique, paléoécologie.*

Arheologia peisajului – *landscape archaeology*³ – reprezintă studierea modului în care oamenii din trecut au folosit sau au adaptat mediul geografic din jurul lor pentru a crea o cultură caracteristică lor.

Trecutul trebuie reconstituit urmărind sistemele de relații dintre oamenii preistorici și mediul în care trăiau, lucru destul de greu de realizat deoarece mărturiile recuperate (artefactele arheologice) sunt destul de puține și nu acoperă întreg spectru de relații. Obligatoriu folosim imaginația, dar o imaginație legată de dovezi științifice, corect interpretate de științele anexe arheologiei, analize inter- și transdisciplinare, legate de concretizări, studii științifice pe artefactele descoperite de arheologi, studii efectuate cu sprijinul geologilor, biologilor, anatomistilor, geografilor, etc. Oricât de bogată ar fi imaginația noastră, trebuie să o legăm de anumite concretizări, de studiile științifice, ale căror date, cifre, să le punem în acord cu povestea omului neo-eneolitic, cu mediul geografic în care acesta a trăit, a creat și a lăsat urme la nivel cultural.

Trebuie să fim conștienți că lumea neolitică și eneolitică a omului preistoric era una complexă, cu puternice relații sociale, relații cu mediul înconjurător ce defineau existența și modul de a trăi a întregii populații din spațiul geografic delimitat de râurile Neamț și Topolița. Fără îndoială că era un spațiu depresionar, la limita cu munții, prielnic creșterii animalelor, cu însemnate resurse minerale (litice, pigmenți, sare) sau pășuni colinare aflate la dispoziția celor ce au lăsat mărturii în siturile arheologice cercetate de-a lungul depresiunii Neamț.

Din punct de vedere geografic, regiunea studiată în prezentul studiu, este situată la contactul dintre Carpații Orientali, Subcarpații Moldovei, podișul Moldovei, de-a lungul depresiunilor formate de râurile Neamț (Ozana) și Topolița. Depresiunea Neamțului se suprapune sinclinatorium-ului de Miocen al molasei pericarpatiche, partea ei centrală fiind formată din terasele și șesurile râurilor Neamț și Topolița, care se mențin la altitudini de 400-500 m. Legătura depresiunii Neamțului cu depresiunea Cracău-Bistrița de la sud se face prin șaua Crăcăoanilor. La est comunică destul de larg cu culoarul Siretului, prin intermediul celor două porți deschise de râurile Neamț și Topolița⁴.

Depresiunea Neamțului este drenată de apa Neamțului (Ozana) și Topolița, afluenți pe dreapta ai Moldovei, ambele râuri având obârșia în Subcarpați. Modul lor de alimentare este pluvio-nival, iar debitul înregistrează fluctuații de-a lungul unui an, nivelul apei este mic, între 15-40 cm, în funcție de anotimp. Râul Neamț izvorăște din

³ Termen utilizat în 1974 de către Mick Aston și Trevor Rowley în lucrarea: *Landscape Archaeology: An Introduction of Fieldwork of Techniques on Post-Roman Landscapes*.

⁴ R. Dimitriu, *Depresiunea Neamțului – studiu de geografie umană*, Iași, 2000, p. 276.

zona flișului carpatic, de sub vârful Hălăuca, cu o lungime a cursului de 57 km. În cursul mijlociu și inferior, râul Neamț are o albie largă, cu firul apei despletit, cu aluviuni groase formate din pietriș și nisip. Debitul scade considerabil datorită infiltrării apei în orizontul freatic de unde se alimentează captările pentru aprovizionarea cu apă a orașului Iași. Râul Topolița are o lungime de 44 km, izvorăște din amonte de mănăstirea Agapia, cu o albie mult mai îngustă, datorită puterii mai mici de eroziune și transport⁵.

În mod natural, acest areal geografic, delimitat de râurile Neamț, Topolița se desfășoară la nivelul etajului forestier. Se mai păstrează câteva areale restrânse, la contactul cu Subcarpații, de pădure de gorun (*Quercus petraea*), stejar (*Quercus robur*), de fag (*Fagus silvatica*), și carpen (*Carpinus betulus*). În albiile majore ale râurilor, cu soluri bine hidratate găsim arinul negru (*Alnus glutinosa*), frasinul (*Fraxinus excelsior*), salcia (*Salix decedea*) și plopul (*Populus tremula*). Pajiștile, rezultate în majoritatea lor prin defrișare, sunt utilizate îndeosebi pentru fâneță, formate din asociații erbacee cu păiuș (*Festuca rupica*) și iarba câmpului (*Agrostis capillaris*). Fauna cuprinde specii de interes cinegetic, particularizate fiecărui etaj bioclimatic: căprioara (*Capreolus capreolus*), mistrețul (*Sus scrofa*), iepurele (*Oryctologus cuniculus*), lupul (*Lupus europaeus*), vulpea (*Vulpes vulpes*), ursul (*Ursus arctos*), zimbrul (*Bison bonasus*). Amintim câteva specii de păsări din coronamentul pădurii cum ar fi: gaița (*Garrulus glandarius*), ciocănitoarea (*Dentrocopos major*), vrabia (*Passer domesticus*), pupăza (*Upupa epops*), etc. Fauna acvatică este reprezentată de boiștean (*Phoxinus phoxinus*), zglăvoacă (*Cotlus gabio*), scobar (*Chondostroma namo*), păstrăv (*Salmo truta*), clean (*Squalius cephalus*), lostrița (*Hucho hucho*) etc.

Pe interfluviile cu altitudini de 400m, întâlnim soluri cenușii și cernoziomuri argiloiluviale, eubazice (grad de saturare în baze de 75-85%), slab acide, cu fertilitate medie și o reacție ușor acidă (pH=6,5-7%). Argiluvisolurile le întâlnim la peste 400m, cu soluri brune luvice și luvisoluri albice, cu o fertilitate mică, pH acid (4,5-5,5%), impermeabile și pseudoghizate. Cambisolurile le găsim în zonele mai înalte reprezentate prin soluri brune eumezobazice și soluri brune acide, fără prea multă eficacitate agricolă. În apropierea izvoarelor sărate pot să apară soluri halomorfe⁶.

Limita dintre Holocen și Pleistocen ar trebui plasată la sfârșitul ultimei mari perioade glaciare, înaintea primei încălziri majore a climei (oscilația Erbiceni b sau episodul pinetelor). Sfârșitul Pleistocenului s-a caracterizat prin alternarea unor oscilații climatice care au fost succedate de scurte etape de răcire.

În Holocen, conform schemei Blytt-Sernander, s-au succedat următoarele perioade climatice:

⁵ G. Davidescu, *Depresiunea Ozana-Topolița, studiu de geografie fizică*, Ed. Cugetarea, Iași, 2000, p. 98-99.

⁶ R. Dimitriu, *op.cit.*, p. 286-287.

1. Preborealul (8.200-6.700 î.H.), rece și uscat, fiind o etapă de trecere de tip arctic și subarctic.
2. Borealul (6.700-5.500 î.H.), climă caldă și uscată, continentală.
3. Atlantic (5.500-2.250 î.H.), climă caldă și umedă.
4. Subboreal (2.250-700 î.H.), climă caldă și uscată, postglaciară.
5. Subatlanticul (700-2.000 d.H.), climă umedă, ceva mai rece la început⁷.

Unele forme de relief cu poziții de apărare mai bune, nu au constituit locul unor așezări, arătând că alegerea de amplasare a așezărilor era condiționată de mai mulți factori:

- apropierea apei necesare omului și creșterii animalelor;
- condițiile de sol prielnice pentru cultivarea plantelor și creșterea animalelor;
- apropierea de surse de materii prime necesare realizării uneltelor sau construcțiilor;
- posibilitatea de legături și comunicare cu celelalte comunități umane;
- posibilități naturale de apărare sau realizare a sistemelor artificiale de apărare cu eforturi reduse, precum și locuri prielnice de refugiu.

În depresiunea Neamț-Topolița se întruneau condițiile de mai sus. Se pot distinge mai multe tipuri de așezări în funcție de altitudinea reliefului: așezări pe forme de relief mai înalte, pe culmi subcarpatice sau prelungiri montane: Răucești – *Munteni*, Piatra Șoimului – *Calu*, Ghindăoani – *Dealul Brașoveanu*, Târgu Neamț – *Pometea*; așezări pe teren cu altitudini medii: Bodești – *Frumușica*, Târpești – *Țolici*, Vânători – *Poiana Slatinei*, Costișa – *Cetățuia*; așezări pe forme de relief joase: Petricani – *Râpa lui Bodai*, Piatra Neamț – *Văleni*⁸.

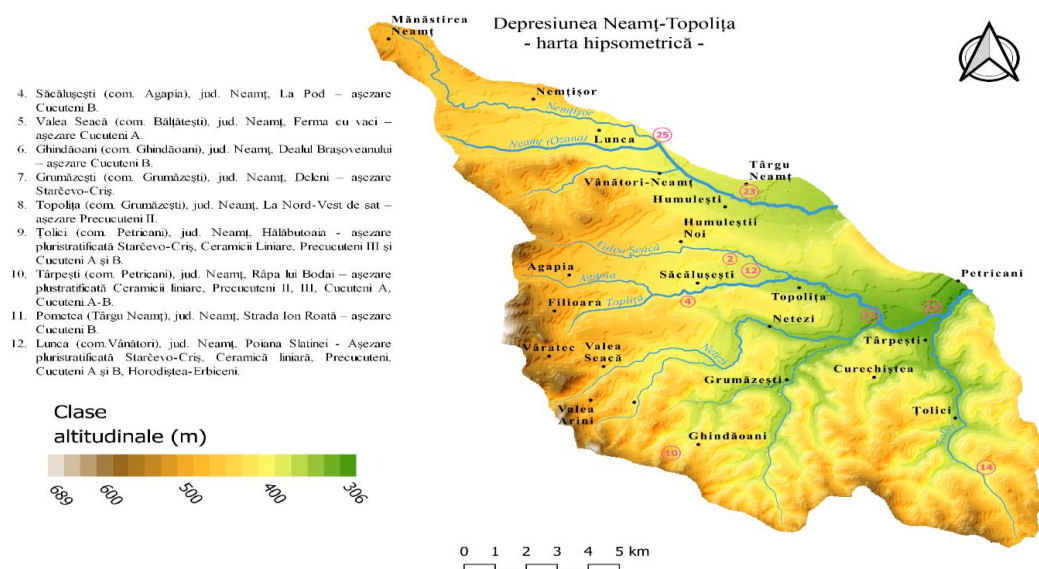
Cele mai multe așezări preistorice sunt în zonă cu perspectivă agricolă, favorabilă cultivării plantelor, îndeosebi în Câmpia Moldovei sau depresiunile subcarpatice, zonele de așezare fiind pe soluri de tip aluvionar sau molisoluri, folosite diversificate. În zona de pădure densitatea așezărilor este mai mică, cu concentrări pe coridoarele fluviatile, disponibilitatea apei sau controlul teritorial mai ușor, în perioada neolitică și eneolitică se observă o tendință de așezare spre zone colinare, chiar subcarpatice⁹. Omul nu mai utilizează resursele mediului înconjurător în mod exclusiv instinctiv, ci recurge la modalități de facilitarea procesului de obținere, la strategii comportamentale care să-l pună la adăpost de ostilitatea naturii, vrea să o diminueze, să se bucure de disponibilitatea ei și să se adapteze la mediul ambiant.

⁷ M. Cârciumar, *Paleoetnobotanica, Studii în Preistoria și Protoistoria României*, Ed. Glasul Bucovinei, Iași, 1996, p. 18.

⁸ Șt. Cucos, *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, Ed. Constantin Mătase, Piatra Neamț, 1999, p. 25-35.

⁹ R. Brigard, O. Weller, *Neolithic and Chalcolithic settlement patterns in central Moldavia, Romania*, în *Documenta Praehistorica*, XL, 2013, p. 202.

HARTA HIPSOMETRICĂ ȘI A DISTRIBUIRII SITURILOR ARHEOLOGICE NEOLITICE ȘI ENEOLITICE

Majoritatea condițiilor climatice au antrenat remanierea potențialului mediului în resursele alimentare (specii cinetic-alimentare) și a dus la o adaptare a echipamentului litic, cu piese microlitice ce ocupau un loc din ce în ce mai important. Unele studii referitoare la defrișarea pădurii și domesticirea animalelor în perioada Atlanticului, arată că unele grupuri umane au parcurs o fază epipaleotică, iar alte grupuri au trecut, fără tranziție de la paleoliticul superior la neoliticul timpuriu. Încălzirea climatului, diminuarea vântului mare, a dus la o fragmentare, la o regionalizare culturală, caracterizate, în zonele depresionară Neamț, prin prezența unor grupuri regionale care ocupă teritorii bine delimitate.

Cultura Starčevo-Criș, prima cultură neolitică cu ceramică, se pare că s-a desfășurat în climatul specific borealului, când ștejărișurile și alunușele acoperiseră deja regiunea de coline, iar molidul și pinul se etajau pe înălțimile superioare. Fazele timpurii ale culturii Starčevo-Criș se caracterizează prin așezări situate în apropierea apelor, pe terase sau boturi de deal, cu un utilaj litic reprezentat de topoare-calapod, trapezoidal, specializări meșteșugărești (șlefuitul pietrei, tors, țesut). Ceramica evoluează, apar vase cu picior (cilindrice, treflet, polibobat), străchini, vase de provizii. Economia comunităților Starčevo-Criș se bazează pe agricultură și creșterea animalelor, vânătoarea, pescuitul și culesul fiind secundare, sezoniere¹⁰. Nu se

¹⁰ C. Berdiman, *Industria materiilor dure animale*, Ed. ProUniversitaria, 2012, p. 36-39.

cunoaște nici o așezare Starčevo-Criș care să fie fortificată. Uneltele au caracter microlitic: lamele, gratoare, vârfuri, trapeze, nuclee microlitice, ”dinți” pentru seceri cu mâner din corn de animal. Fusaiiolele de lut dovedesc practicarea torsului, având forma de dublu trunchi de con sau patru brațe¹¹. Accentuarea vieții stabile și a dezvoltării plantelor se reflectă în prezența săpăligilor din corn de cerb sau a secerilor cu dinți de silex. Purtătorii acestei culturi aveau o preferință pentru bovine și ovicaprine, s-au descoperit amprente de semințe și s-au identificat trei specii: *Triticum monoccum*, *Triticum dicoccum*, *Triticum spelta*¹².

Cultura ceramicii liniare reprezintă o creație de origine sudic-europeană în care factorul central-european joacă un rol marcant. Prima fază începe cu momentul venirii primelor comunități liniar-ceramice la est de Carpați. Aceștia au dislocat sau au asimilat pe purtătorii culturii Starčevo-Criș din Moldova, care, la rândul lor, le-au transmis o serie de elemente, sesizabile mai ales în cadrul ceramicii grosiere și a tipului de locuințe. A fost, deci o posibilă perioadă de coexistență a purtătorilor celor două culturi în regiuni intercalate. Așa s-ar explica apariția izolată a unor fragmente de factură liniar-ceramică, în cadrul unor stațiuni Starčevo-Criș, ca de exemplu, la Grumăzești sau Vânători-Lunca. Oamenii civilizației ceramicii liniare beneficiau de o climă, în mare măsură comparabilă cu cea actuală; peste 40% din așezări s-au descoperit în aceleași puncte în care locuiseră purtătorii culturii Starčevo-Criș, ceea ce explică modul de economie asemănător¹³.

În Moldova și în sud-estul Transilvaniei, pe fondul local liniar, asupra căruia s-au exercitat influențe destul de puternice, apare cultura Precucuteni, numită astfel nu numai pentru a preciza poziția ei cronologică, anterioară culturii Cucuteni, ci și poziția de strămoș direct a acesteia din urmă¹⁴. Cultura Precucuteni este caracterizată printr-o creștere ușoară a numărului de așezări și printr-o intensificare a dinamicii teritoriale.

Controlul teritorial este bine observat, gradul de vizibilitate crește până la 33 km², cu legături vizuale bune, de 3,6%¹⁵. Așezările culturii Precucuteni sunt la început mici, cu puține construcții, majoritatea având sub 1 ha, dar recent au fost investigate și altele mai mari, de până la 10 ha (Târgu-Frumos). În unele din ele au fost identificate pe lângă construcțiile de locuit, unele legate de activitățile gospodărești (mori, silozuri, pavaje de piatră), șanțuri de delimitare și de fortificare cu val și palisade, sanctuare casnice și comunitare. La purtătorii acestei culturi, domină bovinele față de celelalte specii de animale domestice, ceea ce poate să demonstreze că existau condiții de mediu favorabile pentru hrana acestor animale, inclusiv pe timpul iernii, când era

¹¹ D. Berciu, *Zorile Istoriei în Carpați și la Dunăre*, Ed. Științifică, București, 1966, p. 72-73.

¹² M. Cârțumaru, *op.cit.*, p. 132-133.

¹³ N. Ursulescu, *Tipologia și evoluția pieselor de piatră șlefuită cu tăiș ale culturii Starčevo-Criș din Moldova* în N. Ursulescu, *Contribuții privind neoliticul și eneoliticul din regiunile est-carpătice ale României*, vol.I, Ed. Universității Al.I. Cuza, Iași, 2000, p. 252.

¹⁴ E. Condurache, V. Dumitrescu, M. Matei, *Harta arheologică a României*, Ed. Meridiane, București, 1972, p. 19.

¹⁵ R. Brigard, O. Weller, *op.cit.*, p. 203-204.

necesară conservarea furajelor. Cultivarea plantelor era la fel de importantă, realizându-se determinări de amprentă de semințe, îndeosebi pe ceramică și chirpic, de la Târpești sau Poduri (Neamț). Este interesantă cantitatea scăzută a semințelor de buruieni, fie că nu existau în natură, fie erau îndepărtate. În depresiunea Neamțului este atestată cultivarea orzului (*Hordeum vulgare*) și s-a relevat existența grâului din specia *Triticum dicoccum*. S-au identificat unelte cum ar fi săpăligi din corn de animale și spații pentru depozitarea proviziilor¹⁶.

Cercetările palinologice au permis observarea că în perioada de timp cuprinsă între 7000-1000 î.H s-a constatat un optimum climatic, care era un climat temperat; între anii 5000-3000/2800 î.H. climatul era mai cald și umed iar între 3000/2800-1000 î.H. era cald și secetos. Analizele polinice de la Târpești, indică apariția în momentul trecerii de la Precucuteni la Cucuteni a unui proces de aridizare, dovedit și de numărul mic de animale vânat. Dacă în timpul culturii Precucuteni polenul speciilor de pădure și cel provenit din zona cerealieră era egal procentual, în timpul culturii Cucuteni cele două valori scad, abia în timpul perioadei de tranziție la epoca bronzului se observă o creștere a procentului de polen de pădure și o scădere a celui de cereale. I.I. Cerniakov consideră că sistemul de agricultură mobilă, periodică practicat a determinat extinderea culturii Cucuteni, sfârșitul ei fiind legat de trecerea la un alt sistem de economie, bazat pe creșterea animalelor¹⁷.

Stațiunea arheologică cercetată faunistic în 2003, se află situată în depresiunea Neamț, pe dealul Pometea, fiind pluristratificată. S-au colectat 143 resturi faunistice și umane, 101 identificate, 47 fragmente de animale domestice, 44 fragmente oase de amfibieni și 10 resturi umane. Resturile de animale domestice, în marea lor majoritate au fost asociate cu consumul de carne, identificate ca: bovine (*Bos taurus*), ovicaprine (*Ovis aries/Capra hircus*), porcul (*Sus scrofa domesticus*) și câinele (*Canis familiaris*). Fragmentele de amfibieni sunt atribuite speciei broaștei roșii de pădure (*Rana dalmatina*), ca element intrusiv în sit, având obiceiul de a hiberna în găuri, iar resturile de homo sapiens aparțin epocii moderne¹⁸.

Informații despre arborii fructiferi sunt puține, din flora spontană sunt atestate fructele de coarnă (*Cornus mas*), alun (*Corylus avellana*) și cireș sălbatec (*Cerasus avium*); purtătorii culturii Cucuteni A de la Poduri – Dealul Ghindaru cultivau perjul (*Prunus domesticus*), zmeură (*Rubus idaeus*). De asemenea este atestat arheobotanic utilizarea, la construcții a stufului (*Phragmites australis*) și a papurei (*Typha* sp.)¹⁹. Sedentarizarea populației neolitice și eneolitice s-a reflectat și în modificarea producției litice sau ceramice, în intensificarea proceselor de specializare sau diversificare ca răspuns la cerințele biologice și sociale impuse de acest stil de viață. Creșterea demografică afectează

¹⁶ M. Cărciumaru, *op.cit.*, p. 136-137.

¹⁷ C.M.Mantu, *Cultura Cucuteni, evoluție, cronologie, legături*, Piatra Neamț, 1988, p.54.

¹⁸ F.Oleaniuc, L.Bejenaru, Resturile faunistice și umane descoperite în situl arheologic de la Târgu Neamț (județul Neamț), în *Arh.Mold.*, XXXIV, 2011, p.306-307.

¹⁹ F. Monah, D. Monah, *Stadiul cercetărilor arheobotanice pentru eneoliticul din Moldova de Vest*, în *MemAntiq*, XXI, 1997, p.307-308.

landscape archaeology al neoliticului și eneoliticului, utilizarea resurselor și organizarea socială, pe gen sau vârstă ori între producători și consumatori.

Bibliografie selectivă

- Berciu D., *Zorile Istoriei în Carpați și la Dunăre*, Ed. Științifică, București, 1966, p.72-73.
- Berdiman C., *Industria materiilor dure animale*, Ed. ProUniversitaria, 2012, p.36-39.
- Brigard R., O. Weller, *Neolithic and Chalcolithic settlement patterns in central Moldavia, Romania*, în *Documenta Praehistorica*, XL, 2013, p.202.
- Cârciumaru M., *Paleoetnobotanica, Studii în Preistoria și Protoistoria României*, Ed. Glasul Bucovinei, Iași, 1996, p.18.
- Condurache E., V.Dumitrescu, M.Matei, *Harta arheologică a României*, Ed. Meridiane, București, 1972, p.19.
- Cucoș Șt., *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, Ed.Constantin Mătase, Piatra Neamț, 1999, p.25-35.
- Davidescu G., *Depresiunea Ozana-Topolița, studiu de geografie fizică*, Ed. Cugetarea, Iași, 2000, p. 98-99.
- Dimitriu R., *Depresiunea Neamțului – studiu de geografie umană*, Iași, 2000, p. 276.
- Mantu C.N., *Cultura Cucuteni, evoluție, cronologie, legături*, Piatra Neamț, 1988, p.54.
- Oleaniuc F., L.Bejenaru, Resturile faunistice și umane descoperite în situl arheologic de la Târgu Neamț (județul Neamț), în *Arh.Mold.*, XXXIV, 2011, p.306-307.
- Ursulescu N., *Tipologia și evoluția pieselor de piatră șlefuită cu tăiș ale culturii Starčevo-Criș din Moldova* în N. Ursulescu, *Contribuții privind neoliticul și eneoliticul din regiunile est-carpătice ale României*, vol.I, Ed. Universității Al.I. Cuza, Iași, 2000, p.252.